

Kölcsey és Szemere Pécelen

BALÁZS GÉZA

Barabás Miklós: Szemere Pál, litográfia, kiad. Rauh János, műmelléklet a Dvátcsarnok 1853. július–szeptemberi folyamához

Kölcsey Ferenc egyértelműen Kazinczy, a nyelvújítás és így alapvetően a neológia híve, ám ha ezt bizonyítani akarjuk, nehézségekbe ütközünk.

A magyar nyelvújítás máig legteljesebb monográfiája Tolnai Vilmos munkája (1929), mely részletesen, minden eseményre és a legtöbb szereplőre kiterjedően mutatja be a mozgalmat. Ebben Kölcsey Ferencről mindössze fél oldalnyi terjedelmű részt találunk: „Kölcsey Ferenc a *Mondolatra* való *Felelet*ben keményen síkra száll az ósdiak ellen; sokat foglalkozik szóbírálatokkal és javításokkal. [...] Kazinczyval az író egyéni joga mellett vallott, és gyűlölte a többség zsarnokságát, még akkor is, ha az tudós többség. Ezt a felfogást különben már régebben meríthette Pierre Bayle-nek *Dictionnaire historique et critique* c. enciklopédiájából, mely egyik legkedvesebb könyve volt. Ebből gyűlölte meg a francia akadémia zsarnokságát a szókinccs fölött, belőle idézi Bayle felfogását: »A szovászat [szóalkotás] szabadságát soha nem lehet a jó íróktól megtagadni, mert különben a nyelv szegény, meddő és lankadt lesz.« Kölcsey maga nagyon óvatosan él az új szavakkal, közülrök csak a már beváltakat – »novorum maxime vetera« – meri használni. A magyarul beszélni kezdő követeknek »egymásután találgatja« az új szavakat a latinok helyébe, valóságos »diaetai neologicistát« új 1833-ban. Azonban Kazinczy leghevesebb harcaitól távol tartja magát, meszerének vélt túlzásait folyton bírálja, hevént mérsékelni igyekszik; akárhányszor nemcsak aggodalmának, hanem még rosszállásának is ad kifejezést leveleiben, mert csak az eszközöket nézi s nem látja a magas célt úgy, mint Kazinczy. Elveit Kazinczyhoz és Szemeréhez írt leveleiben fejt ki.”¹

Így értékeli Kölcsey tevékenységét a nyelvújítás monográfiája. Nincs szó elképzelésekről, módszerekről, alkotott szavakról – mint a többiek esetében. Mintha Kölcsey – az egyértelmű állásfoglalás (a Kazinczyt és a nyelvújítást védő *Felelet a Mondolatra*) mellett – részt sem vett volna a nyelvújítás mindennapjaiban. A nyelvújításban szóalkotóként való részvételéről valóban nem tudunk. Teljesítménye a kritikában és a közéleti irodalomban merült ki. Kazinczy azonban erősen figyelt Kölcseyre: „Szemere és Kölcsey az a két ember, akinek ítéletétől vakon függesztem fel mindenemet”.²

Kölcsey stíluseszménye

Kölcsey is Kazinczyra függeszti tekintetét. Társak a „tisztább” stíluseszmény elképzelésében. Gáspári László szerint: „Nem új szavai, hanem egyéni példája és kritikai megjegyzései segítik a költői nyelv fejlődésének azt a folyamatát, melyben az eltérő ízlések ütközéseivel – a reformkor végére – egybeötvöződnek a nyelvi értékek.”³ A „tisza” stíluseszmény valójában a polgárosulás jegyében egységesítés, központosítás. „A polgárosult irodalom nevében Csokonaitól paraszti közönségességét, Berzsenyitől nemesi ünnepélyességét kéri számon, de valójában mindkét esetben a provincializmust támadja, s ezért ellenzi a tájszavak költői használatát.” Csokonait az „iskolai tónussal” (föltehetőleg az erőszakoltnak, didaktikusnak gondolt versezettel) és az „alföldi provincializmussal” (tájszavak, regionalizmusok) kritizálja.

Kölcsey 1813-ban Csokonai két versének (*Szemrehányás, A rózsabimbóhoz*) népies, vaskos szavait finomkodó, választékos szavakra cseréli. Példák *A rózsabimbóhoz* eredeti (Csokonai) és ártírt (Kölcsey) változatából:

Nyílj ki; a bokorba' bolygó > Ím a zöld berekben bolygó
Nyílj ki gyenge kerti zsenge > Nyílj ki bájjal, mint Auróra
Oh, miként fog díszesedni > Kertem mint fog díszesedni,
Véled e parányi Kert! > Szép virág, majdnem veled,
Oh, hogy óhajtják leszedni > Oh mint óhajtják leszedni,
Rólad azt a drága szert! > Látván égi kellemed.

Berzsenyit is élesen bírálja Kölcsey: „Berzsenyiné a *ditirambok légköre*, a *tündér-ambróziát hinteni*, a *hamvedrek mohait biborral festeni* stb. kifejezések mellett a »helyenként becsúszott provincializmusok«-at szintén kifogásolja. A méhe, pirholagos, csatináz, döngicsél szavakkal »a poézis fentebb nemeiben« élni »nem lehet« – írja.⁴

A péceli szép napok

1814 nyarát (a levelek, versek, egyéb írások tanúsága szerint június, július és augusztus hónapot) Kölcsey Pécelen tölti Szemere Pálnál. Itt születik a nyelvújítás egyik válasz-vitairata: a *Felelet a Mondolatra (Antimondolat)*. Különös időszak ez. Szemere alig pár hónapja házas, Kölcsey itt tölti be 24. életévét, ami akkoriban a nagykorúság határa, szimbóluma volt. A Pécelen eltöltött három hónap a könnyelmű „ficánkolás”: az öröm, a mámor, a vidámság, a humor mellett az elkomorulás időszaka is. Választóvonal Kölcsey életében. A *Vilma emlékkönyvébe* című verse a két alapérzelem, a

barátság és a szerelem közti vívódását szemléleti. Fráter Zoltán (2015) kulcsversnek tekinti a fiatal Kölcsey személyiségének értelmezéséhez: „Minden virágát életemnek, / Melyet még sorsom nyújtogat, / Vidám vagy gyászoló szín alatt, / Örömmimnek vagy keservemnek, / Barátság s Szerelem! / Tinéktek szentelem...”

A péceli szép napokról levelek, versek és persze az *Antimondolat* maradt fenn. Vajon mi történt Pécelen? A versek datálásából tudható, hogy augusztusban a közeli Káván és Bényén volt – egyes források szerint Szemeréékkel vagy csak Szemerével. Mivel Kölcseynek augusztus 8-án van a születésnapja, minden bizonnyal itt, Káván ünnepelhette meg. A korban a születésnap ünneplése visszafogottabb volt, ám a 24. születésnap mindenképpen meghatározó, határnap, valaminek történnie kellett. A kávai tartózkodás (a versek datálása szerint: Káva, 1814. augusztus) alatt született két költemény a *Tudatlanság* („Sok lányt lágy búra hoztam, / S még sírni nem tudok”) és a *Bor- király*, a derű, az öröm, a dionüszoszi mámor verse: „Csak bor, csak lány szerelme / Szívem fő gerjedelme, / Mit nékem a világ? / Ha más trónusra hág, / S hírnek fut ellenébe, / Pálcájától kezébe / Félvén a sokaság: / Fennáll királyi székem, / Országot a sors nékem, / És pálcát szintűgy ád. / A szék a lány ölében, / Ország borom kelyhében, / S a pálcá mirtuszág”.

Ám alig egy héttel a kávai szép napokat követően Bényén keresztül visszautazik Pécelre, s ekkor születik (a datálás szerint útközben: Bényétől Pécelig, 1814. augusztus 16.) a legismertebb szentimentális verse, a borúé, a szomorúságé: az *Elfojtódás*. Vagy egy konkrét elmaradt öröm, vagy az ifjúságtól való búcsúzás szentimentalizmusa. Mindenesetre fordulópont Kölcsey életében, költészetében.

*Ó sírni, sírni, sírni,
Mint nem sírt senki még
Az elsüllyedt boldogság után,
Mint nem sírt senki még
Legfelső pontján fájdalomnak,
Ki tud? ki tud?*

*Ah, fájdalom –
Lángoló, mint az enyém, csapongó, s mély,
Nincsen több, nincs sehol!*

*S mért nem forr könnyű szememben?
S mért hogy szívem nem reped meg
Vérözönnel keblemen?*

Hogy Káván mi történt, nem tudjuk. Káva község honlapja azonban így említi meg az eseményt: „Valószínűleg a nyugalmat kereste és találta meg Káván nemzetünk nagy költője, Kölcsey Ferenc is, aki 1814 őszén egy hónapot töltött a településen. A versíráshoz, filozófiai elmélkedéshez idilli környezetet biztosító faluban a *Hymnus* költője maga is aktívan kivette részét az évi rendes szüretelésből, majd az azt követő mulatozásból.” Ebből föltehetőleg tévedés az ősz és az egy hónap. A Káván keletkezett vers ugyanis augusztust említ. A Kölcsey Ferenc emlékéit ápoló emléktúra honlapján már pontosabban szerepel: „1814 augusztusában Pécelen tartózkodik. Innen tehetett, vagy tehetek Szemeréékkel egy pár napos kirándulást, amely során a községben két verse is születik: a *Tudatlanság* és a *Bor-Király* címűek. A munkakedv, a környezetben lévő, számára kedves emberek válhatták ki azt az optimizmust és jókedvet, amit nagyon ritkán fedezhetünk fel verseiben.”⁵ És mit tudhatunk meg a szomszédos Bényéről, ahol talán szintén rokonokkal, ismerősökkel találkozhattak, de az is lehet, hogy csak átutaztak Pécel felé menet? „1814 augusztusában Pécelen tartózkodik. Pár napos kirándulása során születik az *Elfojtódás* című verse, amelyet a Bényétől Pécelig történő utazás során szerzett. Bénye Pest megye területén fekszik, Budapesttől 25 kilométerre”.⁶ És akkor visszatérünk Pécelre: „A fővárossal jelenleg közvetlenül határos községben Kölcsey Szemerével kötött barátságuk után több alkalommal járt. Az itt folyó közös munka szemtanúja az a Szemere-kúria, amely napjainkban lakóház. Itt írták a Kazinczyt védelmező válaszukat, a *Felelet a Mondolatra* címmel. A Rákos-patak szépsége, s a hely történelmi múltja adtak ihletet a *Küzdés*, a *Róza*, a *Rákos nimfájához*, a *Rákóczi hajh...* című versei megírásához.”⁷

Az *Antimondolat* születése

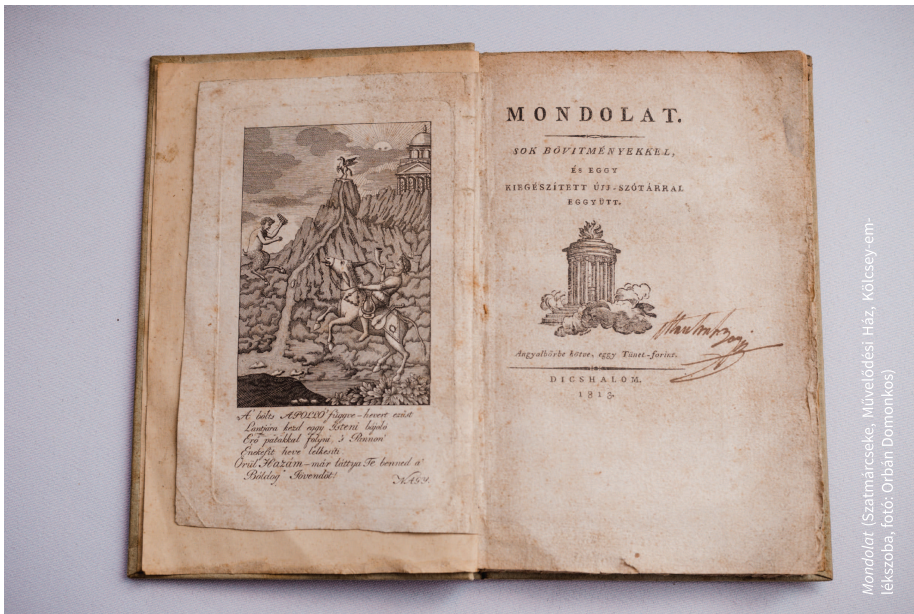
1815-ben született meg a *Mondolatra* válaszul az *Antimondolat* (a *Felelet a Mondolatra*). Kölcsey Ferenc és Szemere Pál 1814 nyarán, június–augusztusban Pécelen írta meg a több önálló részből álló gúnyiratot (pamfletet), amelyben humorát is megcsillogtatja a két jóbarát. Azt se lehet pontosan tudni, hogy ki vezette a tollat, melyik részlet Kölcseyé, melyik Szemeréé. Egy vélemény: „A *Felelet* megírásában Kölcsey mellett másoknak is szerepük van, főként Szemere Pálnak; közös munka, nem állapítható meg, ki mit és mennyit írt benne.”⁸ Viszont Tolnai Vilmos (1929) úgy gondolta, könnyű eldönteni a kérdést: „A *Felelet* nagyjából Szemere műve; Kölcseytől való a bevezetés, Zaphír Czenczi levele, a debreceni grammatikus levele és Hőgyészi Máté verse, [s] talán még néhány

Felelet a Mondolatra (Álmosd, Kölcsey Ferenc Emlékház, fotó: Orbán Domonkos)

jegyzet.” A megjelenés körülményeit így ismerteti Tolnai (1929): „A könyv ki nyomtatását cenzúra nem engedte meg; a szerzők távollétében Bilkei Pap Ferenc kénytelen volt módosítani a szöveget, a címlapon álló Somogyi Gedeon helyében Bohógyit tett s így 1815 júliusában a könyv megjelent. A bevezetés Kölcsey tollából Bohógyi Gedeon nekológját közli, melybe mindaz fel van dolgozva, amit Somogyi Gedeonról megtudhattak. Utána a korabeli próza- és versírók módján kitérő stílusparódiák, melyek a póriás, parlagi, terjengős kényszeredett előadást, a mesterkelt verselést, a Debreceni Grammatika tudakosságát gúnyolják; főleg sikerültek a nagyképű jegyzetek,

Mondolat (Szatmárcseke, Művelődési Ház, Kölcsey-emlékszoba, foto: Orbán Domonkos)

melyekben lehetetlenség rá nem ismerni a mintára: Csokonai sokjegyzetű kiadványára.”

Tehát vagy együtt hozták létre, vagy inkább Szemere írta a röpiratot. Nyáry Krisztián (2013) Így szerettek ők című kötetében Kölcsey Ferencnek Szemere Pálhoz küldött levelei és versei alapján úgy véli, szerelmet érzett iránta: „A szerelmi életéről például olyan kétértelmű félmondatokat lehet olvasni, hogy a »Szemere Pálhoz való viszonya még a szentimentálisnál is több volt«. [...] Valószínűleg nagyon elfojtós fiatal srác volt, akinek nem nagyon volt mihez viszonyítania. Az látszik a leveleiből, hogy próbálja nagyon elmagyarázni saját maga és az olvasói számára a különböző érzelmek természetét: folyamatosan azt elemzi, hogy mi a barátság, mi a szerelem, mi a hazaszeretet. Nem véletlenül találja ki azt a konklúziót, hogy mindez lényegében ugyanaz.”

E sorok nyomán az irodalomtörténészek élesen támadni kezdték Nyáry Krisztiánt. Margócsy István szerint (2013) „az állítás úgy lenne pontos, hogy Kölcsey olyan retorikával írt leveleket barátainak, ahogyan ma szerelmi szituációban írnának. Akkoriban olyan szélsőségesen szenvedélyes, lélekkiontó retorikával éltek emberek, amit nem lehet egyenesben lefordítani a jelenlegi szokászatunkra.” Nyáry viszont úgy véli: „Hogy szerelmes levelet írt Szemerének, az tény, hiszen érzelmeit szerelemnek nevezi. A kérdés az, hogy ez modern értelemben vett szerelemérzés-e, és van-e erotikus tartalma. Véleményem szerint okunk van feltételezni, hogy erotikus tartalmat sem nélkülöző szerelmet érzett Szemere Pál iránt. Mindennel együtt a Kölcseyről szóló a legkevésbé állító jellegű írás a kötetben, amelynek a végén jelzem, hogy nincs megnyugtató válasz.” (A vitához lásd még: Osztovits, 2013.)

Nyomozunk egy kicsit mi is! Kölcsey és Szemere már korábbról ismerték egymást, barátok voltak. 1814 fontos év az életükben. Szemere 29 éves, két éve igazgatja a péceli birtokot, tavasszal feleségül vette távoli rokonát, Szemere Krisztinát. 1814 nyarán Kölcseyt a Szemere házaspár vendégül látja péceli birtokán. A „péceli szép napok” furcsa keretben zajlanak. Szemere friss házas, Kölcsey éppen akkor lesz

Kazinczy Ferenc: A péceli Ráday-kastély, 1829 (MTA Kézirattár, foto: Láng Klára)

Kölcsey Ferenc BORDAL

Igyunk derűre,
Igyunk borúra,
Úgy is hol kedvre,
Úgy is hol búra
Fordúl az élet.
Kedved a jó bor
Jobban éleszti,
Búdat a jó bor
Messze széleszti,
S elmúltat véled.

Minden por, álom,
S füst e világon;
Mi haszna gázol
A boldogságon
A hír barátja?
Ha dob riadt a
Harc reggelére,
Pataokban omlik
Hullámzó vére,
S bérét más látja.

Békételen, bús,
Szenved magába,
Kétség s remény közt
Vár s fél a kába
Percet s esztendőt.
Miért törődöl
Szűk életereddél?
Napod ma mit nyújt
Köszönve tedd el,
S hagd a jövőndöt.

Reggel vagy estve,
Szélben vagy csenddel,
Eljön magától
Sorsod mit rendel:
Miként nyár és tél.
Ernyőt keress, ha
Készül borúlni,
Szenvedj, ha nem tudsz
Hová vonúlni,
Fordulhat a szél.

Éld a jelenét
Percét s óráját,
Együtt lefutja
Jó s rossz pályáját,
S együtt hűny véled.
Igyunk derűre,
Igyunk borúra,
Úgy is hol kedvre,
Úgy is hol búra
Fordúl az élet!

■ Cseke, 1822. december 7.

24 éves, nagykorú. *A Feleletben* jelölve van néhány nap, hogy mikor születnek az egyes fejezetek. Időrendi sorrendbe téve: július 18. (*Bobógyi Gedeonhoz...*), júl. 22. (*A lepe...*), júl. 26. (*A Satyrus...*), júl. 28. (*Bobógyi Gedeonhoz...*), aug. 25. (*A Búsongó Ámor...*).

A péceli versek datálása a következő: *Vilma emlékkönyvébe* (Pécel, 1814. jún. 25.), *Küzds* (jún. 28.) – az utolsó pontos dátum: *A lyány dala* (Pécel, 1814. aug. 18.)

A péceli *Antimondolat*-konferencián Hujber Szabolcs (2015) felidézte Szemere és Kölcsey levelezését. Kölcsey 1814. augusztus 8-án töltötte be 24. életévét, több levelében is hangsúlyt kap „huszonnégyéveségre”. Pécelről két rövid levelet küldött Helmezy Mihálynak, hogy „a városi literátor a falusinak adjon valamit bővségből”, vagyis könyveket küldjön neki Pécelre. Így indokolja: „Palim elment innen hazúl s magamban vagyok. Únalom és reflexio gondolatokat hoztak fejembe, melyek talán különben nem fogtak volna jönni...” Augusztus 1-jén kelt újabb levelében még mindig várják a *Mondolat*ot, de már kaptak ígéretet Ráday gróf fiskálisától, hogy megküldi nekik. „A rend igen szép, s a nyelvmívelésnek jó útán vagyunk. Meg fogjuk látni a resultátumot...” Elképzelték tehát, hogy az unalomnak köszönhetjük a *Felelet* egyes fejezeteit, ötleteit? Különös, hogy *Mondolat*ot kér Kölcsey, hiszen kellett lennie Szemere birtokában is. Július 23-ai level: „némely könyvekre van szükségem, melyek a Pali ruinává vált bibliothekájában nem találhatók.” Az együtt töltött idő után Kölcsey Csekén, majd Álmosdon tartózkodik, itt éri Szemere levele efféle kérdésekkel: „Nem gyógyultál-e még ki a grammatomaniából? Vagy ismét a költés lelke fogott el? Vagy talán a nyári együttlétünk lebeg előtted, s poétai epistolában akarod kiönteni az édes, és téged mint engem is nevetésre vonzó történetecskéket?” Hujber Szabolcs szerint: „Az együttlétünk és nevetés szavak, valamint a kicsinyítő képző fontosabbnak láttatják a szellemi kaland közös átélésének léleküditő voltát, mint az eredményül keletkezett dokumentum (*Felelet...*) lehetséges hatását”.

Fráter Zoltán (2015) irodalomtörténész is fölvetette a kérdést: „Mi a helyzet a barátsággal? Különösen a »baráti forrós csókokkal« kezdődő levelek címzettjéhez szóló, Szemere Pál iránti érzésekkel? (Egyébként nem csak Szemerének küldött leveleit kezdi csókokkal Kölcsey.) Még manapság sem mértük fel kimerítően, mennyire összetett érzés a barátság, amelyben – hogy csak a legerősebb elemeket említsük – a közös érdeklődés, a szimpátia, a másik elfogadása és igen, némi szexuális vonzalom is megfigyelhető [...] Jó irodalmi alkotásban igen nehéz, szinte lehetetlen hazudni, mert a szerző, amikor szövegét létrehozza, akaratlanul is sok mindent elárul belső készletéről. Kölcsey *Andalgások* című verse, amelyet »Szemerémhez« címzett, egyértelműen a barátság síkján marad. A barátság alapja itt is a közös érdeklődés, a két fogékony lélek hasonló reakcióinak kiemelése: »Érez, miként Te, nagy lelkéből / Szent lángokat csapongani«, s odáig megy a bizalmas barátság leírásában, hogy barátját a női nemmel összefűgésben – tegyük hozzá, a nők iránti vonzalommal egyetértve – látatja: »Mélet a pástorok virányin / Erosnak vígan nyitja fel, / Andalogván a hegyek leányin / Tisztán hevülő érzésivel; / Hölgy mellett olvad hús berekben / Csalogány szívrázó dalán, / Láng ébred a tekintetekben, / Remegve nyúl kéz kéz után« – ez utóbbi sorok már-már szinte nyíltan jelzik az erotikus tartalmat [...] Az intimitáson alapuló kapcsolat érintkezik a barátsággal, hiszen a barátság alkotórészei között is több intim elem található. De csak az intimitás elemei, amelyek Kölcsey és Szemere esetében nem csaptak át a szexet is magába foglaló szerelem érzésébe. Ha máshonnan nem, Eric Berne-től tudjuk, hogy semmi nem bolygatja meg annyira a barátságot, mint a szex, és semmi nem bolygatja meg annyira a szexet, mint a barátság. Szemere és Kölcsey ebben az időben, a Pécelen töltött szép napokban igen jó barátok voltak. Barátok, ahogyan kedves költőik, példaképeik és olvasmányaik szerzői, Goethe és Schiller voltak barátok. Kölcsey és Szemere, a *Felelet...*-en együtt dolgozó, hetekig együtt lakó két magyar költő, szigetnyi Európa volt akkor, Goethe és Schiller Pécelen.”

Szőrényi László (2013) irodalomtörténész feldúltabban igyekszik helyére tenni a dolgokat: „Ilyen stílusban írtak, ezt mindazok tudják, akik valaha behatóbban foglalkoztak a korrall, amely Kölcsey kora is, és ismerik valamelyest a szentimentális-romantikus stílust, továbbá van bennük valamennyi önmérséklet, amely néha üdvösen megakadályozza azt, hogy az ember nevetségessé váljék. [...] Az internetezés a maradék észt is gyéríti, én inkább olvasást javasolnék helyette.”

Megkérdeztem Fűzfa Balázs irodalomtörténészt is. Ezt írta e-mailjében: „A szerelem mindig is az irodalom legfőbb tárgya volt, még inkább, ha van benne valami »blikkfang« vagy »eltévelyedés«... Nyáry írását nyilván százszor többen olvasták, mint Kölcsey vagy Szemere szövegeit. (Ráadásul a Facebookon kezdte őket publikálni.)

Nyáry beletalált valamibe, amitől még az irodalom is újra érdekessé válhat a nagy-közönség számára. Ugyanakkor ez nem irodalom(történet). Erősen meg kell különböztetnünk a szerzők biográfiáját és a szövegeket mint nyelvi jelenségeket. Utóbbiakról – ami az irodalomtörténet tulajdonképpeni tárgya lenne – Nyáry semmit sem mond (mentségére: ez nem is célja).”

Azt is hozzá kell tenni, hogy barátságuk és együttműködésük ezután is megmarad, igaz, Kölcsey életében a szerelem többé nem jelenik meg, s a kritikai életbe és a közügyekbe való beletemetkezése a magánélet kompenzációjaként is felfogható.

Irodalom

BALÁZS Géza: *Szemere és Kölcsey liezonja?*, Edes Anyanyelvünk, 2015/4, 5.

FRÁTER Zoltán: *Erotika, szerelem, barátság – Érzelmek Kölcsey Ferenc és Szemere Pál irásaiban* = Előadás a péceli *Felelet a Mondolatra* című konferencián, 2015. (Megjelenés alatt.)

HUJBER Szabolcs: *A Felelet a Mondolatra Kölcsey és Szemere leveleinek tükrében* = Előadás a péceli *Felelet a Mondolatra* című konferencián, 2015. (Megjelenés alatt.)

GÁSPÁRI László: *Irodalmi nyelvünk előzményei. Egyeséges jegyzet. Tanárképző főiskolák*, Tankönyvkiadó, Budapest.

Kölcsey Ferenc összes művei, Franklin-Társulat, Budapest, é. n.

Kölcsey Ferenc összes művei, (1) *Költemények*, (2) *Politikai beszédek*, (3) *Levelek*, szerk. Réz Pál, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1960.

OSZTOVITS Ágnes: *Nyáry Krisztián esete Kölcsey Ferencel. Unalmas-e az irodalom?*, Heti Válasz, XIII/47, 2013. nov. 21., 62–63.

SZŐRENYI László: *Homokos világ*, Magyar Nemzet Magazin, 2013. november 23., 37.

TOLNAI Vilmos: *A nyelvújítás. A nyelvújítás elmélete és története*, MTA, Budapest, 1929. (A magyar nyelvtudomány kézikönyve, II. kötet, 12. füzet.)

MARGÓCSY István (2013): <http://magyarnarancs.hu/konyv/kolcsey-meleg-volt-nyary-krisztian-margocsy-istvan-87328>, letöltés: 2015. december.

NYÁRY Krisztián (2013): http://mandiner.hu/cikk/20131011_nyary_krisztian_kolcsey_ferfiakkal_irt_szerelmes_leveleket, letöltés: 2015. december.

Kölcsey Ferenc emléktúra jelvénytulajdonos: <http://www.fsz.bme.hu/mtszt/jelvszer/kolcsey.htm>, letöltés: 2015. december.

1 TOLNAI Vilmos: *A nyelvújítás. A nyelvújítás elmélete és története*, MTA, Budapest, 1929. (A magyar nyelvstudomány kézikönyve, II. kötet, 12. füzet), 140.

2 Uo., 141.

3 GÁSPÁRI László: *Irodalmi nyelvünk előzményei. Egyeséges jegyzet. Tanárképző főiskolák*, Tankönyvkiadó, Budapest, 87.

4 Uo., 88

5 Kölcsey Ferenc emléktúra jelvénytulajdonos mozgalom: <http://www.fsz.bme.hu/mtszt/jelvszer/kolcsey.htm>, letöltés: 2015. december.

6 Uo.

7 Uo.

8 *Kölcsey Ferenc összes művei*, Budapest, Franklin, é. n., 359.

9 Szemere Pál Kölcseyhez, Lasztóc, 1814. december 2.